

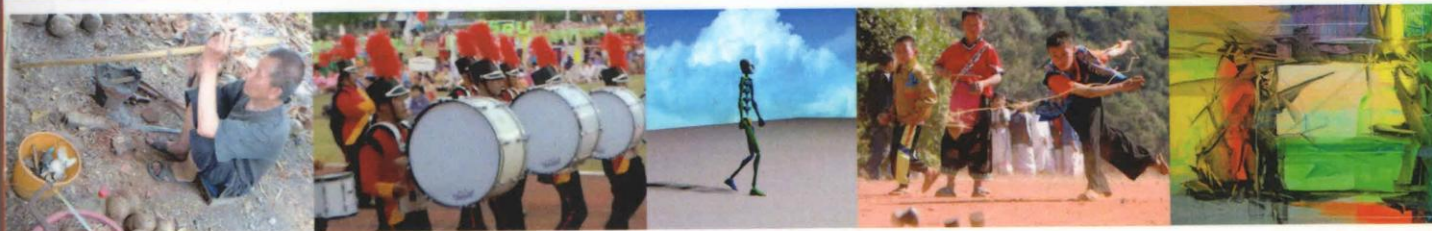

ISSN 2350-9317

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

Journal of Humanities and Social Sciences
Uttaradit Rajabhat University

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 เมษายน 2558 - กันยายน 2558

Vol.2 No.2 April 2015 - September 2015

วัฒนธรรมการเล่น

ธนวรรณ เวียงสีมา*

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์โดยปกติมีบางช่วงเวลาต้องการการผ่อนคลาย การเล่นเป็นการผ่อนคลายแบบหนึ่ง ซึ่งแตกต่างกันตามคติความเชื่อ สังคม ประเพณีและภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น เด็กมีธรรมชาติเป็นปกติเช่นกัน หากพิจารณาไตร่ตรองอย่างพินิจพิเคราะห์ จะพบว่าการเล่นของเด็กหาใช่เพียงความสนุกสนานเพลิดเพลินเสียอย่างเดียว แต่การเล่นส่วนหนึ่งเป็นไปเพื่อการพัฒนาร่างกายอารมณ์สังคมและจิตใจและบางที่ยังเป็นการเรียนรู้และเสริมประสบการณ์ พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมต่างๆ ให้โดยทางอ้อม (นิคม มุสิกคามะ, 2542)

สังคมวัฒนธรรมในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรมก่อนพัฒนามาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและสังคมเมือง พื้นที่การเล่นหรือลานบ้านลานกิจกรรมให้เด็กได้เล่นสนุกสนานมีอยู่มากมาย จึงเป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อดำเนินกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น จาก รุ่นปู่ย่า ตู้อแม่ สู่ลูก สู่หลาน เช่น การเล่นลูกข่างของชาวม้ง **การเล่นลูกข่าง** (การเล่นลูกข่าง ชนเผ่าม้ง เชียงราย, 2558) หรือที่เรียกกันว่า **“เดาต่อลื้อ”** เป็นการละเล่นที่นิยมเล่นกันในวันขึ้นปีใหม่เป็นการละเล่นสำหรับผู้ชายโดยเฉพาะ วิธีเล่นเมื่อต้องการเล่นก็จะนำไม้ที่ผูกเชือกยาวประมาณสองถึงสามเมตรมาม้วนรอบ ลูกข่าง โดยมีมือข้างหนึ่งจะถือลูกข่างที่ถูกเชือกหมุนพันรอบไว้ และมืออีกข้างจะถือไม้ที่ผูกเชือกที่หมุนรอบลูกข่างไว้ แล้วเอามือทั้งสองสับตัดไปข้างหน้า พร้อมดึงไม้ที่ผูกเชือกไว้อย่างแรงแล้วลูกข่างจะตกสู่พื้นแล้วหมุน ซึ่งในกติกาในการเล่นจะถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่าย โดยที่ฝ่ายหนึ่งจะเป็นฝ่ายดี ลูกข่างที่กำลังหมุนอยู่ของอีกฝ่าย โดยฝ่ายที่ตีนั้นจะต้องพยายามตีลูกข่างให้ถูกมากที่สุด ซึ่งถ้าหากสามารถตีลูกข่างได้ก็จะสามารถทำการตีต่อไปได้ แต่หากตีไม่ถูกก็ต้องเปลี่ยนมาเป็นฝ่ายหมุนลูกข่างให้อีกฝ่ายผลัดไปเป็น ฝ่ายดีแทน การเล่นลูกข่างนี้ นอกจากจะได้รับความสนุกสนานจากการเล่นแล้ว ยังเป็นการฝึก และทดสอบความแม่นยำ ปัจจุบันการละเล่นลูกข่างเริ่มหายไปตามวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ตาม การเล่นลูกข่างก็ยังมีให้เห็นอยู่บ้างในช่วงเทศกาลปีใหม่หรือเทศกาลต่างๆ ของชนเผ่า

*อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ นิสิตปริญญาเอก ภาควิชาศิลปะและการออกแบบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

ภาพที่ 1 การเล่นเกมข่างในประเพณีปีใหม่ : ลูกข่าง ของเล่นทำความเร็ว
ที่มา: การเล่นเกมข่าง ชนเผ่าม้งเชียงราย (2558)

วัฒนธรรมการเล่นต่างๆ ได้มีผู้กล่าวถึงและให้ความหมายของเล่นไว้มากมาย ดังนี้
(อ้างอิงใน : สำนักงานกองทุนสนับสนุนฯ (สสส), 2547)

อารมณ์ สังคม สติปัญญา จริยธรรม และความสัมพันธ์ในครอบครัว ไม่ว่าของเล่นนั้นจะมีมูลค่าเท่าไร
วัสดุง่ายเพียงไรและผลที่ได้ก็คือความสุขที่ได้รับกลับมา

ประภาพันท์ นิลอรุณ (2526) การเล่นเกม คือ การทำงานของเด็ก การเล่นเกมคือการเรียนของเด็ก การสอนเด็ก
ก่อนวัยเรียน จึงสอนโดยการเล่น

นิรมล ชยุตสาหกิจ (2554) การเล่นเกมเป็นการทบทวนการปฏิบัติทางวัฒนธรรม เห็นได้ว่าการเล่นเกมเป็น
สัญชาตญาณทางชาติพันธุ์

ศุภจรรย์ จันทนา (2545) ของเล่นพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นเพื่อให้เด็กได้สนุกสนาน

สนม นครเมือง (2535) ของเล่นพื้นบ้านไทยเป็นวัตถุสะท้อนวิถีชีวิตของคนไทยสมัยก่อนได้อย่างดี

วิรวรรณ กังวานนวกุล (2558) ผู้ประสานงานพิพิธภัณฑ์เล่นได้ กลุ่มคนเผ่าคนแก่ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

ภูมิปัญญาของเล่น เล่นกันทั่วโลก ของเล่นจึงเป็นสากล

วราภรณ์ รักวิจัย (2540) ของสำหรับเด็กเล่นเพื่อให้สนุกหรือเพลิดเพลิน

ฉวีวรรณ กิณาวงศ์ (2528) สิ่งของ วัสดุ อุปกรณ์ ที่นำมาให้เด็กเล่น เป็นสื่อที่ช่วยให้เด็กได้รู้จัก ได้ใช้ ได้
กระทำ หรือประดิษฐ์ขึ้น

บวรและคณะ (2544) ของเล่นที่ได้จากการใช้วัสดุเหลือใช้ที่อยู่รอบบ้านมาจัดการทำเป็นของเล่นให้เด็ก
ได้เล่น การจัดทำของเล่นให้เด็กเล่น ส่วนหนึ่งเกิดจากผู้ใหญ่ได้ใช้เวลาว่างในการประดิษฐ์ หรือเด็กโตประดิษฐ์
เพื่อใช้ประกอบการเล่น

(อ้างอิงใน : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส), 2547.)

นอกจากนี้ ชาร์ลส์ และ เรย์ อีมส์ (Charles & Ray Eames, (อ้างถึงใน สุจิตต์, 2558) นักออกแบบเฟอร์นิเจอร์ งานออกแบบของเล่น ภายใต้แนวคิด “จงจริงจังกับเรื่องเล่น” ทั้งคู่ดำเนินชีวิตตามแนวคิดนี้ พร้อมทั้งสะสมของเล่นจำนวนมากนำมาใช้เป็นแรงบันดาลใจการทำงาน ผลงานที่โดดเด่นคือ House of Cards ซึ่งนำการตมาเรียงเป็นรูปทรงต่างๆ ตามต้องการ

การเล่นเป็นเสมือนโลกส่วนตัวของเด็กๆ เพราะเขาสามารถแสดงออกทางความคิด ความรู้สึก ความคับข้องใจได้อย่างอิสระ นักจิตวิทยาเด็กถือว่าการเล่นเป็นภาษาที่เด็กแสดงออกมาให้เรารับรู้ตัวตนที่แท้จริงของเขา จึงนำการเล่นมาเป็นสื่อกลางในการส่งเสริมและพัฒนาเด็กอย่างเป็นธรรมชาติ (ปณณดา สุโสมาน, ม.ป.ป)

นอกจากนี้คณะกรรมการโครงการการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการสื่อสารเพื่อสุขภาพ (2547) สิ่งของวัสดุที่นำมาเล่นโดยทำจากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ หรือเหลือใช้จากธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของสังคมนั้น ช่วยส่งเสริมสุขภาพทั้ง 4 ด้าน ร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ และยังช่วยส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์

รุ่งนภา สุขุมล (2548) สิ่งของ วัสดุอุปกรณ์ใดก็ตามที่เด็กนำมาเล่น หรือผู้ใหญ่สรรหามาให้เด็กเล่นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลินใจ เกิดความรู้ ความคิด และจินตนาการ

ธนวรรณ เวียงสีมา (2546) ได้ศึกษา ทฤษฎีของพัฒนาการด้านเชาว์ปัญญา (Piaget's Theory of Cognitive Development) ได้ดังนี้

1. ทฤษฎีพัฒนาการที่เน้นการปรับตัวของเด็กเข้ากับสิ่งแวดล้อม
2. การปรับตัวเกิดขึ้นจากการเรียนรู้สิ่งใหม่ (Assimilation) และการดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่ให้เป็นสิ่งใหม่ของตนเอง (Accommodation)

3. ความรู้ที่เกิดขึ้นมีผลต่อชีวภาพและสิ่งแวดล้อม

4. การสร้างเชาว์ปัญญาเกิดขึ้นตามช่วงอายุของเด็กและวัยรุ่น

การเล่นและพัฒนาการด้านเชาว์ปัญญา

1. Functional Play: การเล่นโดยการเคลื่อนไหวร่างกายซ้ำๆ

2. Symbolic Play: การเล่นโดยการสร้างทำ การแสดงละคร การสร้างสรรค์สัญลักษณ์

3. Constructive Play: การเล่นโดยใช้วัตถุ หรือ วัสดุมาวาดหรือประกอบเป็นสิ่งต่างๆ

4. Formal Play: การเล่นที่ซับซ้อน เช่น การเล่นเกม การกีฬาที่มีกฎระเบียบ

ซึ่งสอดคล้องกับนักการศึกษาที่มองการศึกษาับการเล่นการเรียนรู้ดังนี้ โฟรเบล (Froebel) บิดาแห่งการศึกษาปฐมวัย อธิบายว่า “การเล่นเปรียบเสมือนเมล็ดพันธุ์ที่เป็นพื้นฐานแห่งความเจริญงอกงามแห่งการเรียนรู้ในระยะต่อมา”

มอนเตสซอรี (Montessori) แพทย์หญิงนักการศึกษาปฐมวัยผู้มีชื่อเสียง ชาวอิตาลี ให้ความเห็นว่า “การเล่นเป็นงานของเด็ก ทำให้เด็กได้แสดงออกถึงความรู้สึกความเป็นตัวตน และก่อให้เกิดเป็นบุคลิกภาพโดยรวม”

แพตตี สมิธ ฮิลล์ (Patty Smith Hill) นักการศึกษาปฐมวัยยุคบุกเบิก ชาวอเมริกัน อธิบายว่า “การเล่นเป็นโอกาสสำหรับเด็กที่จะได้ทดลอง ค้นคว้าหาวิธีการในการที่จะค้นพบสิ่งที่มีความหมายด้วยวิธีของตนเอง” (อ้างถึงใน ธนวรรณ เวียงสีมา, 2546)

ดังนั้นการเล่นจึงเป็นการเรียนรู้ไปด้วยในตัว ฉะนั้นการเล่นจึงมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างไร

สนม ครุฑเมือง (2557) ได้กล่าวถึง ของเล่นภูมิปัญญา หรือ Wisdom หมายถึง ความฉลาดของคนในอดีต ทำต่อเนื่องมานาน ขาดการพัฒนา หรือ พัฒนาไปช้าๆ หรือทำใช้ในบ้าน ในครัวเรือน มากกว่าธุรกิจ หรือของแท้ ดั้งเดิม ของเล่นภูมิปัญญา ของใช้ ของเล่น ในหมู่บ้าน ชุมชน ตกทอดมานาน การพัฒนาการเป็นไปอย่างช้า และไม่ ได้มุ่งการค้าขาย คิดเพื่ออะไร อย่างไร ภูมิปัญญาไทย นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ทำอย่างง่าย ใช้วัสดุที่มีอยู่ใน ชุมชนมาทำ ทำเพื่ออะไร ประการแรก ไม่ค้าขาย ประการที่สองเด็กเล่นในยามว่าง คือทำง่ายๆ เพื่อประโยชน์ เด็กเล่น เพลิดเพลิน สนุกสนาน ทุกวันของเล่นหายไปแล้ว พัฒนารูปแบบอื่นได้ยาก อนุรักษ์ของเดิมไม่ใช่พัฒนา วัสดุให้ใช้ในครัวเรือน รูปแบบวัสดุเปลี่ยนไป

ความหมายวัฒนธรรม

อมรรัตน์ เทพกำปนาท (2558) ได้รวบรวม ความหมาย แนวคิดและประเด็นที่เกี่ยวกับ “วัฒนธรรม” โดยย่อไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนเราแต่เกิดจนตาย ความหมายคำว่า “วัฒนธรรม” จะมีใช้ เรื่องง่าย และคำตอบที่แน่นอน คำวัฒนธรรมโดยตัวมันเอง ก็มีความหมายหลายนัย ครอบคลุมไปแทบทุกเรื่อง แม้แต่ในต่างประเทศเอง ก็ไม่มีคำตอบที่เฉพาะเจาะจงเช่นกัน สุดแต่ว่าจะพูดหรือเน้นในเรื่องใด
2. วีระ บำรุงรักษา ความหมายของคำว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้นในสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี โดยมาจากคำเดิมภาษาอังกฤษคือ “Culture” ซึ่งในตอนแรกพระมหาหรรษ์ แห่งวัดมหาธาตุได้แปลคำนี้ว่า “ภูมิธรรม” แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเล็งเห็นว่าคำว่า “ภูมิธรรม” มีความหมายค่อนข้างคงที่ พระองค์ ท่านทรงมีความประสงค์ให้มีความหมายในลักษณะเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จึงทรงแปล ใหม่เป็น “วัฒนธรรม” และได้มีการนำมาใช้สืบต่อมาจนปัจจุบัน ซึ่ง “Culture” นี้มาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า “Culture” มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง อธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิด ความเจริญงอกงาม ส่วนคำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำสมาสระหว่างบาลีสันสกฤต มาจาก คำว่า “วัฒนธรรม” ที่มีความหมายว่า เจริญงอกงาม รุ่งเรือง ส่วนคำว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึงกฎ ระเบียบหรือข้อปฏิบัติ ซึ่งเมื่อรวมความแล้ว คำว่า “วัฒนธรรม” น่าจะหมายถึง ความเป็นระเบียบ หรือข้อปฏิบัติที่ทำให้เจริญรุ่งเรือง แต่ในทางปฏิบัติแล้ว มีผู้รู้ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” อย่างหลากหลายยังไม่ว่าในต่างประเทศหรือในประเทศ
3. พระยาอนุมานราชธน ให้ความหมายไว้คือ สิ่งที่มีมนุษย์ สร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามเพื่อส่วนรวม ถ้ายทอดสืบกันไว้ รวมทั้งส่วนได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา ตลอดจนความรู้สึก ความคิดเห็น และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆของมนุษย์เป็นส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาได้ปรากฏ เป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบประเพณี เป็นต้น”
4. พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ประยุตโต) กล่าวว่า “เป็นผลรวมของการสั่งสมสร้างสรรค์ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาของสังคมนั้นๆ หรือกล่าวสั้นๆ ได้ว่า วัฒนธรรมคือประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ที่สังคมนั้นมีอยู่ หรือเนื้อตัวทั้งหมดของสังคมนั่นเอง ”
5. นายสาโรช บัวศรี กล่าวว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ความดี ความงามและความเจริญในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏ ในรูปแบบต่างๆ และได้ตกทอดมาถึงเราในปัจจุบัน หรือว่าที่เราได้ปรับปรุงและสร้างสรรค์ขึ้นในสมัยเราเอง ได้แก่ ศิลปกรรม มนุษยศาสตร์ การช่างฝีมือ การกีฬาและนันทนาการ และคหกรรมศาสตร์

6. ศาสตราจารย์ประเวศ วะสี “วัฒนธรรม คือ พลังของสังคมทางภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป”

7. นายนิคม มุสิกคามะ คือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชน โดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญาและอารมณ์เข้าไว้ด้วยกันจนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะและวรรณกรรม หากหมายรวมถึงสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และความเชื่อต่างๆ

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานเลขาธิการศึกษา (2558) ได้รวบรวมความหมายของคำว่าวัฒนธรรม จากนักวิชาการ ต่างๆ ไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ประเพณี และความชำนาญที่คนเรา ได้มาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

2. วัฒนธรรมคือ ส่วนทั้งหมดอันซับซ้อน ประกอบด้วยทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาคิดและทำในฐานะเป็นสมาชิก ของสังคม

3. วัฒนธรรม ตามที่กล่าวมาเป็นคำสมาสระหว่างภาษาบาลีกับสันสกฤต เพราะคำว่า วัฒนธรรม มาจากคำบาลี ว่า วทฺธมน ซึ่งแปลว่า เจริญ งอกงาม ส่วนคำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า ธฺม (ใช้ในภาษาไทย-ธรรม) เขียนตาม รูปบาลีล้วนๆ คือ “วทฺธมนธฺม” หมายถึง ความดี ซึ่งหากแปลตามรากศัพท์คือ สภาพ อันเป็นความ เจริญงอกงาม หรือลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม

4. นอกจากนี้ คำว่า วัฒนธรรมตรงกับภาษาอังกฤษว่า Culture และคำว่า Culture นี้มีที่มาจากภาษา ฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสเองเอามาจากภาษาละติน คือ Cultural อีกต่อหนึ่ง

สรุป “วัฒนธรรม” หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต (The Way of Life) ของคนในสังคม นับตั้งแต่การกิน การอยู่ การแต่งกาย การสื่อสารในชุมชนและการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะโดยแนวทางการแสดงถึงวิถีชีวิตนั้น อาจจะมาจากการปัจเจก หรือคณะบุคคลทำเป็นตัวอย่าง แล้วต่อมาคนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบต่อกันมา วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา หรือมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนอง ความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิม จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพ ตามยุคสมัย

วัฒนธรรม แบ่งแบบกว้างๆ ได้ 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับปัจจัยสี่ และ วัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ เรื่องศาสนา ศิลปะ วรรณคดี กฎระเบียบต่างๆ ที่ส่งเสริมในเรื่องจิตใจ

จิรวุฒิ พระสันต์ (2556) ได้บรรยายเรื่อง ศิลปกรรม : อัตลักษณ์ เครื่องมือในการพัฒนาชุมชน วัฒนธรรม ได้แนวคิดมี 5 ด้าน ดังนี้

1. วัฒนธรรมมุขปาฐะที่สืบทอดผ่านภาษา
2. วัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดง
3. ความรู้เกี่ยวกับจักรวาลและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
4. ความรู้ด้านช่างฝีมือของชาวบ้าน
5. ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และงานฉลอง

จึงจะเห็นได้ว่าเรื่องราวที่ถ่ายทอดออกจากความรู้และประสบการณ์ผ่านเครื่องมือต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าวของเครื่องใช้ ของเล่นงานศิลปะหัตถกรรมต่างล้วนเป็นเครื่องมือของวัฒนธรรม

ดังนั้นของเล่นเป็น วัฒนธรรม (Play Culture) ได้อย่างไร เมื่อครั้งหลังวันพืชมงคลได้ผ่านพ้นไปได้ มีโอกาสไปเก็บข้อมูลของเล่นจากความสนใจเรื่องของเล่นจึงได้ลงพื้นที่เพื่อเสาะหาของเล่นต่างๆ ที่นับวันใกล้จะสูญหายและเลือนลางจากสังคมไทยไปมาก จึงมุ่งหน้าสู่ จังหวัดเชียงรายเพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นของของเล่นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ ตั้งอยู่ที่ 268 หมู่ 3 ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย แหล่งความสุข สนุกกับของเล่นพื้นบ้าน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านจากคนเฒ่าคนแก่ สู่การเรียนรู้และเข้าใจปัญหาในรูปแบบที่สัมผัสจับต้องได้ เป็นการเรียนรู้ที่มีชีวิต ที่สะท้อนถึงสภาพทางสังคม ความอุดมของผืนป่า ศิลปวัฒนธรรม การเชื่อมโยงร้อยรัด จากพัฒนาการของเด็ก ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา จริยธรรมและความสัมพันธ์ในครอบครัว ไม่ว่าของเล่นนั้นจะมีมูลค่าเท่าไร วัสดุง่ายเพียงไรและผลที่ได้ก็ คือความสุขที่ได้รับกลับมา

ภาพที่ 2 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ บ้านป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

หนุ่มน้อยจากเมืองบางกอกได้เป็นผู้ติดตามเก็บข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับของเล่น ได้พบล้อเข็น หรือ ตีนเลียนหรือล้อเลื่อน (ศรีสะเกษ), ล้อแล็ด (ลำปาง/ล้อแล็ด มีลักษณะเป็นล้อหมุน ส่วนคำว่า แล็ด เป็นเสียงของล้อเมื่อหมุนบนถนนลูกรังประกอประกบกับแกนล้อหมุนกระทบกระบอกไม้ไผ่ ทำให้เกิดเสียงดังแล็ด ๆ) ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ก็รับเร้าอยากจะได้ของเล่นชิ้นนี้ ซึ่งไม่ได้มีขายหรือจำหน่ายให้เห็น จึงได้เดินทางไปหาพ่ออู๋แม่อู๋ที่ทำของเล่นถึงบ้านพัก ของ แม่อู๋น้อย พ่ออู๋สุข (ปู่ย่า/ตายาย) ปราชญ์ทำของเล่นพญาสิมแลง พญาสิมง่าย ของเล่นเชิงภูมิปัญญา วัยเจ็ดสิบกว่า ณ บ้านป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย เด็กน้อยได้ได้เข้าไปเจอจ่าอ่อนวอนขอของเล่นจากพ่ออู๋แม่อู๋ พ่ออู๋ได้เดินหายไปยังห้องเครื่องมือพร้อมทั้งหยิบอุปกรณ์เลื่อยต่างๆ

ภาพที่ 3 แม่อุ้ยน้อย พ่ออุ้ยสุข ปรากฏ์ทำของเล่นพญาลิ้มแล่ง พญาลิ้มง่าย ของเล่นเชิงภูมิปัญญา
ณ บ้านป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

ภาพที่ 4 เครื่องมือทำงานของพ่ออุ้ย สุข ปรากฏ์ทำของเล่น
ณ บ้านป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

เครื่องมือของพ่ออุ้ยประกอบด้วย ขวาน มีด นำมาเลื่อยไม้กระดานและใช้มีด ถากไม้เป็นรูปวงกลมสำหรับ
ทำเป็นล้อได้แล้ว นำไม้ไผ่มาตัดความยาวประมาณ 1.50-1.80 เมตร ถากปลายไม้เพื่อใส่ส่วนที่เป็นล้อ นำไม้ไผ่
มาเหลาเป็นมือจับความยาว 30-45 ซม. ลบคม และเสี้ยนไม้ออก นำล้อมาเจาะรูเพื่อตอกตะปูเพื่อเป็นแกนหมุน

พ่ออุ้ยเล่าให้ฟังว่าเด็กๆ ชอบเล่นล้อแล้วเพราะสนุกกว่าการวิ่งแข่งธรรมดา และสามารถวิ่งเล่นได้ทั้งวัน
ไปนั้นมานี้ สามารถบังคับให้วิ่งไปข้างหน้า ถอยหลัง เลี้ยวซ้าย เลี้ยวขวาได้ตามต้องการ บางครั้งก็ดัดแปลงใช้เป็น
ที่แขวนปืนโต ห่อข้าวเพื่อไปส่งข้าวให้พ่อให้พี่ที่ออกไปเลี้ยงควาย

เด็กๆ จึงมีความสุขได้ง่าย หลังจากได้ล้อเข็นล้อแล้ด เด็กที่มีล้อเข็นล้อแล้ดของตนเองไปวิ่งเล่นตามถนนลูกรัง เสียงร้องอย่างร่าเริงดีใจของเด็กที่ได้ของเล่นชิ้นใหม่ที่ถูกใจ ความอิสระจากการเล่นโดยปราศจากการควบคุมของผู้ใหญ่ ต่างวิ่งเล่นแข่งความเร็ว ขึ้นๆ ลงๆ ตามเนินดิน บางครั้งล้มคว่ำ แต่ก็ลุกขึ้นมาเล่นใหม่ เสียงหัวเราะใสๆ หน้าตาซื่อๆ ของเด็กน้อยชาวชนบทขณะวิ่งเล่นบนถนนที่สองฝั่งถนนเป็นทุ่งนาสีเขียว ภาพความงดงามแห่งความบริสุทธิ์นี้หาได้ไม่มากนักในสังคมยุคปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีของเล่นวัฒนธรรมอีกอย่างที่เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันใช้ในการหากิน ลอบดักปลาไหล (ดังรูป) งูกินนิ้ว หรืองูย่น ผมได้พบแม่อุ้ยหน่อ วัย 73 ปี นั้งอยู่ใต้ถุนบ้านกำลังจักสาน งูกัดนิ้วของเล่นภูมิปัญญาอีกหนึ่งชิ้น แม่อุ้ยเล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนหนุ่มสาวจะไปไหนตามลำพัง กับหนุ่มไม่ได้ เพราะเป็นขี้ปาก ผิดผี และต้องเสียผีด้วย หนุ่มๆ จึง ดัดแปลงลอบดักปลาไหลให้มีขนาดเล็กลงและถือโอกาสได้จับมือของหญิงสาว โดยให้หญิงสาวที่ตนเองหมายปองเล่น เมื่อสวมเข้าไปแล้วจะดึงไม่หลุด จึงเป็นโอกาสให้หนุ่มแตะต้องมือหญิงสาวได้ในกลอุบายนี้ งูกัดนิ้วหรือ งูย่น จักสานจากไม้ไผ่สานไขว้ไปไขว้มา วิถีเล่นก็เอานิ้วเสียบเข้าไปในปากงู แล้วให้เพื่อนดึงหางงู งูจะดูดนิ้วของเราเอาไว้แน่นดึงเท่าไรก็ไม่ออก แต่มีเทคนิควิ้งง่าย ๆ คือต้องดันหางไปพร้อมๆ กับจับปากงู นิ้วที่ถูกงูกัดจึงจะคลายออกมาได้ของเล่นพื้นบ้านจากธรรมชาติที่เล่นกันมาตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ย่า ก่อนที่จะมีของเล่นพลาสติกออกมาขายให้เราเล่นกันอย่างทุกวันนี้ หลายคนไม่รู้ว่แท้จริงของเล่นนั้นเราสามารถสร้างสรรค์ขึ้นเองได้โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติรอบๆ ตัว

ภาพที่ 5 แม่อุ้ยหน่อ วัย 73 ปี ปราชญ์จักสานงูกัดนิ้ว

ภาพที่ 6 ของเล่น งูกินนิ้ว หรืองูย่น

ซึ่งของเล่นเหล่านี้ล้วนแต่ทำมาจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นอย่าง ไม้ไผ่ ตอก สะบ้า ใบไม้ เม็ดมะกกลำ ฯลฯ แต่ละชิ้นก็มีวิธีการเล่นที่แตกต่างกันไปและอาจมีชื่อเรียกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น เช่นอีตีด ลูกข่างไว้ ลูกข่างสะบ้า พญาลิมาแล พญาลิมาย เต่ากระต่ายวิ่ง จานบิน โหวด ครกมอง ควายกินหญ้า คนตำข้าว ปืนสารพัดแบบ คันหมุน ถ้าของเล่นชิ้นใหญ่หน่อยก็จะเป็นพวก สล้าไม้ (ข่างไม้) หรือสัตว์ล้อ ที่จะเป็นสัตว์แกะสลักจากไม้ แล้วใส่ล้อให้เด็กๆ เล่นเล่นได้

ข้อได้เปรียบที่ทำให้ของเล่นพื้นบ้านเหล่านี้ราคาไม่แพง สามารถประดิษฐ์ขึ้นได้ง่าย และเมื่อเด็กเล่นแล้วยังทำให้เด็กได้รู้สึกใกล้ชิดธรรมชาติมากขึ้น อีกทั้งยังได้ฝึกคิดต่อยอดสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์จากวัสดุธรรมชาติใกล้ตัว และที่สำคัญเมื่อของเล่นพังหรือมีชิ้นส่วนใดแตกหักก็สามารถซ่อมแซมใหม่ได้ง่ายๆ ไม่ต้องลงทุนซื้อใหม่

สิ่งที่ผมเห็นจากการลงพื้นที่คือ “คนแก่ที่บ้านป่าแดดนี้เองก็ดูจะมีความสุขกว่าที่ไหนๆ เพราะว่ามีลูกหลานมากคอยอยู่ใกล้ชิด ทุกครั้งที่คุณปู่คุณย่าทำของเล่น ลูกหลานก็จะมาลูกอยู่กับการเฝ้าดูของเล่นหน้าตาแปลกๆ ที่จะสำเร็จออกมาแต่ละชิ้น และแน่นอนเด็กๆ ได้ฝึกทำด้วย ทำให้บ้านป่าแดดเป็นชุมชนที่เด็กๆ ไม่ติดดูทีวี ไม่ติดเล่นเกม เหมือนกับเด็กในเมืองที่เราเคยเห็นกัน แต่เด็กๆ บ้านป่าแดดจะติดกับเตาของเล่นซึ่งเป็นผลงานสร้างจากแรงกายแรงใจของพ่ออู๋แม่อู๋”

ของเล่นพื้นบ้านนั้นวันได้เลื่อนจากสังคมไทยทุกทีสะท้อนให้เห็นสายใยสัมพันธ์ในครอบครัวที่เลื่อนห่างกันทุกขณะ ภาพที่พ่อทำว้าวให้เล่นครั้งยังเด็กเมื่อครั้งปิดเทอมหน้าร้อน ล้อมวงตระเตรียมวัสดุมาพร้อมด้วยทำในครอบครัว ครึ่งถึงวันวิ่งว้าวแม่ก็ตระเตรียมอาหารไว้ไปทานด้วยกัน สายใยรักภายในครอบครัว ณ เวลานั้นหาได้พบยากยิ่งในยุคสังคมปัจจุบัน

“ใบลาน สานกังหัน เมื่อเด็กนั้น แม่ทำให้ トラตรึง อยู่ภายใน เห็นที่ไร ให้คำนึง

ลมอ่อน แดดอุ่นอุ่น กังหันหมุน ให้คิดถึง ความเก่า เฝ้ารำพึง จึ่งเรี่ยร้อย ถ้อยคำครวญ” ยกมาจากบทกลอนของคุณสรวงธร นาวาผล จากหนังสือ “เรื่องเล่น...ในวัยเยาว์” สำนักพิมพ์ครอบครัว (กิตติยา กุลวัฒนาพร, 2558)

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2558). *ความหมาย ของวัฒนธรรม*

สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2558, จาก http://www.thaiwisdom.org/p_culture/api/api_1.htm.

การเล่นลูกข่าง ขนเผ่าม้ง เชียงราย. (2558). สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2558, จาก http://www.m-culture.in.th/moc_new/album/161421/การเล่นลูกข่าง-ขนเผ่าม้ง.

กิตติยา กุลวัฒนาพร. (2558). *ของเล่นมีชีวิต กลุ่มคนเผ่าคนแก่*. สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2558, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/248630>.

จิรวรรณ พิศาลันต์. (2556). *ศิลปกรรม: อัตลักษณ์ เครื่องมือในการพัฒนาชุมชน บรรยาย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร

ธนวรรณ เวียงสีมา. (2546). *โครงการออกแบบของเล่นดึงดูดความสนใจเฉพาะช่วงสำหรับเด็กออทิสติก*.

(วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปทุมธานี). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรังสิต.

- นิรมล ชยุตสาหกิจ. (2554). *ทฤษฎีการเล่นเพื่อพัฒนาการสติปัญญา การละเล่นและเครื่องเล่นเพื่อพัฒนาเด็ก*. กรุงเทพฯ: (อ้างถึงใน วีระพงษ์ แสงชูโต, สาลี งามศิริ, ไพบุลย์ อุปโน, รัชชกาญจน์ ทองถาวร, และสุทธิกัญจน์ ทิพย์เกสร การประมวลองค์ความรู้ในทางวิทยาศาสตร์จากของเล่นพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่). โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นิคม มุสิกคามะ. (2542). *สภาพสังคมและวัฒนธรรมจากการเล่นของเด็ก*. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ปุ่นดา สุไลมาน. (ม.ป.ป.). *กุมารแพทย์ผู้เชี่ยวชาญสาขาเวชกรรม - จิตเวชเด็กและวัยรุ่น สถาบันกุมารเวช โรงพยาบาลสมิติเวช สุขุมวิท*. (ม.ป.ท.)
- ประภาพร นิลอรุณ. (2526). *เครื่องเล่นเพื่อพัฒนาเด็ก*. คณะอนุกรรมการการเล่นของเด็กในคณะกรรมการส่งเสริม และประสานงานเยาวชนแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: (อ้างถึงใน วีระพงษ์ แสงชูโต, สาลี งามศิริ, ไพบุลย์ อุปโน, รัชชกาญจน์ ทองถาวรและ สุทธิกัญจน์ ทิพย์เกสร การประมวลองค์ความรู้ในทางวิทยาศาสตร์จากของเล่นพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- รุ่งนภา สุขมล. (2548). *ของเล่น ความหมายที่มากกว่า กระบวนการและเทคนิคการพลิกฟื้นศิลปะและชุมชน*. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). กรุงเทพฯ: (สรส.).
- ลูกช่วง ของเล่นทำความเร็ว. (2558). สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2558, จาก <http://www.vcharkarn.com/varicle/41162>.
- วีรวัฒน์ กังวานนวกุล. (2558). (2558, 6 มีนาคม). [สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ พิธิสันต์]. *การประชุมสัมมนาผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานจังหวัดลำปาง เรื่องความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ/เอกชน ชุมชนและเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน ณ ห้องประชุมเวียงสะกอน ชั้น 2 อาคารสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*.
- ศุภจรรย์ จันทนา. (2545). *ของเล่นพื้นบ้าน สายสัมพันธ์ชุมชนบ้านป่าแดด*. กรุงเทพฯ: สานปฏิรูป.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ, (สสส.). (2547). *การพัฒนาชุดความรู้การสื่อสารเพื่อสุขภาพของเล่นพื้นบ้าน โครงการพัฒนาชุดความรู้เพื่อการสื่อสารเพื่อสุขภาพ ของเล่นพื้นบ้าน สื่อเพื่อชีวิต สื่อเพื่อสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: (สสส.).
- สนม ครุฑเมือง. (2535). *สารานุกรมของเล่นพื้นบ้านไทยในอดีต*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ
- สนม ครุฑเมือง. (2557). (2557, 11 เมษายน). [สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ พิธิสันต์]. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จ.พิษณุโลก
- สุจิตร์ essential Eames Icons of 20th Century Design. (20 มีนาคม – 31 พฤษภาคม 2558). *ต้นแบบงานดีไซน์แห่งศตวรรษที่ 20*. นิทรรศการสร้างจากหนังสือ An Eames Primer แต่งโดย Eames Demetrios และนิทรรศการโดย Herman Miller ร่วมกับ TCDC และ Chanintr Living ห้องนิทรรศการ 2 TCDC ชั้น 5 ดี เอ็มโพเรียม.
- อมรรัตน์ เทพกำปนาท. (2558). *กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงวัฒนธรรม*. สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2558, จาก <http://www.openbase.in.th/node/5954> (อ้างถึงใน <http://www.culture.go.th/study.php?&YY=2548&MM=5&DD=16>).

